

35. Соколовская Ж. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики». - Симферополь, 1993.
36. Степанов Ю. С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века // Язык и наука конца 20 века. - М., 1995.
37. Тоффлер Олвин. Наука и изменение // И. Пригожин, И. Стенгерс. Порядок из хаоса. - М., 1986.
38. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология // Язык и наука конца 20 века. - М., 1995.
39. Шелер М. Положение человека в Космосе // Проблема человека в западной философии. - М., 1988.
40. Юм Д. Сочинения в 2-х т. - М., 1965.
41. Canilli A. Nota di linguistica pascaliana // Studi di linguistica teorica ed applicata. - Padova, 1977. - А. 6. - № 1-2.
42. Hassan I. The culture of postmodernism // Theory, culture and society. - 1984. - № 2-3.
43. Nuys J. Aspects of a cognitive-pragmatic theory of language: On cognition, functionalism, and grammar. - Amsterdam, 1992.

О.А. Жаборюк

Предикація та предикативність у контексті теорії логіко-граматичної динаміки

В лінгвістичній літературі останнім часом поряд зі звичним поняттям *предикація* все частіше зустрічається термін *предикативність*. Однак стверджувати, що ці поняття уже остаточно визначені, що автори, які їх вживають, до кінця усвідомлюють сутнісну різницю між предикацією та предикативністю, було б завчасно. Навпаки, дискусія навколо цих понять лише розгорається. І в цьому, власне, нічого дивного немає, адже предикація та предикативність знаходяться в епіцентрі синтаксису. Саме ці поняття визначають сутність мовних та мовленневих процесів, які людство на протязі всієї історії свого існування намагалося збагнути і які й сьогодні залишаються в багатьох аспектах загадковими.

Спробуємо, спираючись на висунуту нами теорію логіко-граматичної динаміки, розкрити сутність цих понять, встановити межі співвідносності їх між собою і, таким чином, визначити ту роль, яку предикація та предикативність покликані відігравати в системі природної мови та в процесі мовленнєтворення.

Почнемо зі з'ясування сутності цих понять. В нашому розумінні,

поняття предикативність є більш містким, ніж предикація. *Предикативність* – це синтез суб'єктивного та об'єктивного взагалі. Наше розуміння предикативності близьке до визначення Г.Г.Почепцова, який під цим поняттям розуміє «спосіб актуалізації позамовної дійсності» [7:164-165].

В плані історичного розвитку мислення предикативність є первісним, найзагальнішим усвідомленням людиною дійсності. Свідченням цього є природна мова, в якій відбилися залишки нерозчленованого (цілісного) сприйняття світу. Наприклад: Зима; Winter, тощо. Саме так характеризує подібні висловлювання О.Потебня [1:56]. «Згорнутий», цілісний характер цих «суджень-рудиментів» виявляється, зокрема, в тому, що при спробах надати їм у мові двоскладного оформлення, висловлювання, які утворилися в результаті, є не лише різними лексично, але й різними за синтаксичною побудовою: Зима ← Ось вже й зима. ← Настала зима. ← Прийшла зима. Winter ← Es ist Winter. ← Der Winter ist endlich da. З огляду на це ми пропонуємо визначати статус цих висловлювань не як «односкладні речення», як це традиційно прийнято в лінгвістиці [2:156; 5:224], а як висловлювання зі згорнутою структурою предикації. Подібний підхід до аналізу цих речень має місце в дослідженні І.Б.Морозової [6:119].

Якщо предикативність притаманна людському мисленню як такому, первісно, то *предикація* є «продуктом» його еволюції. *Предикація* – це вже концептуально-структуроване (розчленоване на концепти та об'єднане в структуру) усвідомлення людиною оточуючого середовища, а точніше – усвідомлення своєї особи в ньому.

Процес формування концептів, його сутність полягає в наслідуванні, «копіюванні» свідомістю форм (проявів) матеріального світу. Так, наприклад, предметний світ (речі, предмети), тобто найбільш дискретні (помітні, відчутні на дотик) прояви матеріального світу, укладаються в свідомості людини у вигляді загального поняття «субстанціальність», тоді як «швидкість» видозмін матерії в часі, її плінність усвідомлюється в концепті «буття», «існування» і т.д.

Причому першим в історичному аспекті все ж був концепт субстанціальності. Це припущення базується на тому, що для прадавньої людини з примітивно розвиненим, конкретним мисленням найдоступнішими для спостереження, а значить – найпростішими для усвідомлення, були саме субстанціальні вияви матерії. Усвідомивши спільність між предметами та речами оточуючого матеріального світу в концепті *субстанціальність*, людина розпочинає поступовий процес його мовного оформлення.

Але «спілкування» людини з оточуючим світом відбувалося в конкретній ситуації її життєдіяльності. Ясна річ, що мозок виділяв перш за все ті речі та предмети, які були для неї найважливішими, найбільш необхідними для реалізації її буденних потреб. Спостерігаючи одні й ті ж об'єкти матеріального світу на протязі багатьох років, людина починає усвідомлювати «видозміни», які відбувалися в цих об'єктах, а також швидкість плину цих видозмін відносно своєї особи, а потім – і відносно інших речей. Поступово «особа» стає своєрідною «точкою відліку» по відношенню до тих змін, які відбуваються в оточуючому її середовищі. Цей момент слід вважати найсуттєвішим в історичному розвитку процесу віддзеркалення – свого роду «моментом істини». Адже людина стала розрізняти вже не просто суцільні фрагменти об'єктивної дійсності, а концептуальну структуру тих процесів (матерія + її специфічне буття), які відбувалися навколо неї. Одночасно розум людини шукає відповідних засобів мовного вираження структури цих процесів. Так на базі предикативності виникає якісно новий концепт – судження, сутність якого полягає у віддзеркаленні концептуально-структурованих процесів об'єктивної дійсності, а у мові – структура предикації.

Судження за своєю побудовою є аналогом матеріальної побудови світу, а раз так, то і найдосконалішим засобом його віддзеркалення. Судження, таким чином, є діалектичною єдністю суб'єктивного з об'єктивним (про що вже йшлося). Більше того, воно поєднує в собі такі діалектичні суперечності, як цілісність та дискретність. З одного боку, судження віддзеркалює матерію в її цілісності (континуумі) – як процес (матерія та її буття), з іншого ж – в її дискретності – як кількісно безконечну сукупність окремих процесів. Судження – це також і діалектична єдність загального й конкретного, адже крізь його загальні концептуальні «константи» – субстанціальність та буття – «проглядає» конкретна матеріальна дійсність, її сегменти. Саме завдяки цьому людина має можливість віддзеркалити матеріальний світ – безконечну кількість його процесів – у всій його якісній різноманітності.

Судження, як «згусток» діалектичних протиріч, стало якісним стрибком в осмисленні людиною матеріальної дійсності. Воно максимально наблизило її до розуміння побудови матеріального світу, стало надійним когнітивним засобом його пізнання.

У контексті зазначених властивостей судження мова може йти лише про його *двовчленність*. Що ж до точки зору про начебто можливе існу-

вання суджень одночленних, або ж з тричленною структурою [1:13], то це припущення не має під собою підстав. Двочленна структура судження, як відомо, визнається більшістю лінгвістів та філософів [1:55].

У плані синхронного функціонування мислення предикативність та предикація співвідносяться між собою як ціле та його складова частина. У тих випадках, коли предикативність виключає предикацію, вона (предикативність) є віддзеркаленням дійсності на рівні *уявлень* (тобто в найзагальніших обрисах – скоріше як чуттєве враження від оточуючої дійсності, ніж її усвідомлення). *Предикація* ж – це логіко-мовна структура, основним призначенням якої є формування та вираження *конкретної елементарної думки*. (Співвідносність між структурою предикації та думкою була доведена нами раніше [3:43]).

Виходячи з того, що загальновиголошеною властивістю речення є наявність у ньому структури предикації, ми пропонуємо таке визначення речення: *речення* – це група слів або слово, які містять у собі або імплікують первинну структуру предикації і виступають засобом вираження конкретної думки. *Просте речення* – це група слів або слово, які містять або дорозумлюють не більше однієї первинної структури предикації і виражають не більше однієї конкретної думки (елементарної чи розширеної), тоді як *складне речення* містить у собі більше, ніж одну первинну структуру предикації і відповідно до їх кількості виражає кілька думок (елементарних чи розширених), структурно та // або семантично аранжованих між собою за принципом сурядності чи підрядності.

Під конкретною елементарною *думкою* будемо розуміти предикативно-структуроване усвідомлення специфіки існування в часі та просторі субстанції – уявної, чи об'єктивно існуючої, а точніше – певної субстанціального концепту.

Традиційний критерій думки – «завершеність» чи «відносна завершеність», з яким підходять до неї при визначенні речення, вичерпується для нас її мінімальною структурною та семантичною самодостатністю, тобто – її співвідносністю з конкретним елементарним процесом об'єктивної дійсності.

Під *висловлюванням* ми розуміємо групу слів або слово, які до вмісту в них первинної структури предикації – експліцитно вираженої чи імплікованої – є нейтральними.

В основі мовного та мовленнєвого, діахронічного та синхронічного аспектів мови лежить одне й те ж явище – діалектика протиріч між мовою

та мисленням. Це виявляється, зокрема, у спільності іменних частин мови (іменника та особового займенника) з такими членами речення, як підмет та додаток. Їх об'єднує те, що вони є – кожний на своєму рівні – певними формами мовної *субстанціалізації* фрагментів об'єктивної дійсності. Іменник та займенник є історично усталеними лексичними засобами субстанціалізації, прийняті усім мовним колективом. Підмет та додаток – це мовно-мовленнєві граматичні засоби субстанціалізації. Вони виражають суто індивідуальне, спонтанне сприйняття дійсності. Різниця між підметом та додатком полягає в різній репрезентації мовно-мовленнєвого концепту «субстанціальність» в межах певного процесу-відношення.

Підмет репрезентує концепт субстанціальності як суб'єкт думки, тоді як *додаток* – як комплемент думки – під тим чи іншим кутом зору – залежно від специфіки існування суб'єкта думки – підмета в процесі-відношенні. Свідченням цього є відповідне морфологічне оформлення підмета та додатка в називний чи в один з непрямих відмінків. Синтаксичне відношення між підметом та додатком «скопійоване» людським мозком з реальної дійсності, а саме – з відношення між людиною та об'єктом її праці. Так само, як людина повертає певний об'єкт до себе (вона виступає константою) з різних боків, щоб якнайкраще його обробити, так само «повертається» в реченні додаток по відношенню до підмета, який має константний характер і завжди виступає в називному відмінку.

З позицій запропонованого нами розуміння предикації та предикативності можна пояснити, зокрема, такий складний мовний феномен в слов'янських мовах, як висловлювання типу «Сестру отличает скромность», «Ее бьет дрожь», «Борщу – повна миска», тощо. Характерною особливістю цих висловлювань є те, що в них, під впливом тема-рема-тичної теорії, перший компонент (іменник в непрямому відмінку) визначається окремими лінгвістами як підмет [4:140]. Погоджуючись в принципі з наявністю предикативності в цьому місці речення, особливо, при підсиленні її засобами просодії, ми не можемо погодитись з тим, що перший компонент цих речень є підметом, решта ж речення – присудком. Адже подібний тип речень досить часто виражає зовсім інші інтенції висловлювача, аніж намір представити перший субстанціальний компонент як суб'єкт думки. Так, речення типу «Сестру отличает скромность», «Ее бьет дрожь» цілком можна трактувати як репліки-роз'яснення, репліки-повтори, зокрема, в ситуації, коли один з учасників діалогу не почув або не зрозумів чогось в першій репліці й змушений перепитати висловлювача.

Повторюючи сказане, або роз'яснюючи його, висловлювач цілком природно починає репліку-роз'яснення саме з того компонента, якого вимагає запитання партнера в діалозі (Сестру, а не ... отличает скромность; Ее, а не ... бьет дрожь). Ясна річ, що оформлення цих компонентів на просодичному рівні буде відрізнятися від першої ситуації, коли підкреслювались саме предикативні відношення.

Можлива й ситуація, коли зворотний порядок слів зумовлюється емотивними факторами, зокрема, роздратованістю одного зі співрозмовників. Це теж знаходить певні вияви в просодії. Подібні випадки, на жаль, Г.О.Золотова та її послідовниками не беруться до уваги.

Отже, «спектр» функцій зворотного порядку слів значно ширший, ніж це вважає Г.О.Золотова та ін., і, до того ж, контекстуально зумовлений. Це дає підстави кваліфікувати відношення між іменником в непрямому відмінку на початку речення і рештою останнього (в тих випадках, коли воно більш-менш чітко «проступає») ситуативно-зумовленою, мовленевою «предикацією», або точніше – предикативністю. Ця предикативність є вторинною по відношенню до основної, структурної, яка формує та «утримує» на собі зміст конкретної елементарної думки. У випадку вторинної предикативності ми, по суті, спостерігаємо «перепредиккування» первинного висловлювання, надання йому відтінку «неформальності» (розмовності, інтимності) при збереженні основного змісту висловлювання. Інакше кажучи, ми стикаємося з випадком, коли одне й те ж висловлювання, його зміст та структура, «експлуатується» двічі. При цьому в першому випадку має місце структурне предиккування (формування змісту висловлювання за допомогою логічної та, відповідно, мовної структур предикації), в другому – предиккування в більш широкому розумінні цього терміна, коли синтез об'єктивного та суб'єктивного не набуває чітко усвідомлених форм (обрисів), як в першому випадку, а залишається лише десь на рівні уявлення.

Цілком природно, що останній тип зумовлює й набір інших, більш простих мовних засобів вираження – в основному просодичних, і лише частково структурних (порядок слів). Ясна річ, що в останньому випадку мова може йти лише про психологічний суб'єкт та предикат, що відповідатиме на мовному рівні аналізу – мовленнєвому підметові та присудку.

Діалектичні протиріччя між кінечністю, обмеженістю мови, її засобів та безмежністю проявів оточуючого світу, його універсальністю, знайшли вихід не лише в «перепредикуванні» речень (висловлювань, що містять

первинну структуру предикації). але й в «предикунанні» на базі окремих мовних фраз, які первісно структури предикації взагалі не містять.

Так, прикладом такого предикунання можна вважати наведене вище висловлювання «Борщу – повна миска», а також висловлювання «Книг – сотни», «Воды – по-колено», «Старику под семьдесят», тощо. Ці висловлювання завдячують своїм існуванням модифікативним та комплементарним фразам:

Борщу – повна миска ← Повна миска борщу:

Старику под семьдесят ← (Я даю) старику под семьдесят.

Адже не випадково спорідненість між структурами модифікації та предикації підкреслюється багатьма лінгвістами. Фактом предикунання на базі уже готового до вжитку мовного матеріалу пояснюється, зокрема, й те, що в разі «відновлення» в цих висловлюваннях дієслова «бути», воно має вільне морфологічне оформлення. В тих випадках, коли спеціально акцентується протиставлення субстанціального елемента його ознаці, дієслово вживається в третій особі однини на зразок «безособових» речень (пор: «Було зимно»): Хліба було ціла буханка. В інших же випадках (при збереженні більш тісних відношень між компонентами фрази) «бути» узгоджується в роді, числі та особі з іменником в називному відмінку по аналогії зі звичайним двоскладним реченням: Хліба була ціла буханка.

Вживання дієслова «бути» у формі, аналогічній вживанню його в безособових реченнях, а також можливість відбудови в цих висловлюваннях не одного, а кількох дієслів, які добираються в залежності від мовленнєвої ситуації (Хліба вродило багато; Борщу насіпано повна миска; Ребенку исполнилось один годик). – все це є свідченням «вторинності» цих висловлювань по відношенню до фраз, з яких вони породжені.

Отже, предикативність (предикунання) є саме тим засобом, який дозволяє в разі потреби перероблювати мовну «руду» як мінімум двічі, розширюючи цим самим можливості віддзеркалення. Це особливо відчутно в слов'янських мовах, у яких завдяки розвиненій системі флексій первинний зміст висловлювання зберігається незалежно від просодичних «акцентів» та зміни в порядку слів.

В мовах з відносно «жорстким» порядком слів та за відсутністю добре розвиненої флективної системи, як, наприклад, в англійській мові, цей

процес в багатьох випадках нівелюється. Натомість у цих мовах існують інші засоби, які допомагають передавати все розмаїття оточуючого світу (спеціальні синтаксичні конструкції, гнучкість лексичної системи, тощо).

Слід також відмітити, що мовна предикативність, як засіб найбільш витонченого віддзеркалення дійсності, особливо характерна для художнього слова, поезії. Вона відкриває практично безмежні можливості використання мовного матеріалу, зокрема, для творчості. Саме завдяки предикативності, її здатності відтворювати матеріальний світ в усіх його неповторних виявах та відтінках, художнє слово перетинається з образотворчим мистецтвом та музикою.

Мовна ж структура предикації, навпаки, є більш характерною для стилю науки. Більше того, через структуру предикації мова, у самій своїй суті, споріднена з такими, найбільш об'єктивізованими, формальними науковими дисциплінами, як алгебра та логіка.

Визнання діалектичного характеру взаємовідношень між предикацією та предикативністю ставить крапку в боротьбі таких конкуруючих між собою, а іноді й взаємовиключних лінгвістичних напрямків, як темарематичне членування, з одного боку, та традиційний синтаксис, структуралізм, генеративізм, з іншого. Адже сутність протиріч між цими напрямками полягає саме в «ідеалізації» одного типу предикуювання відповідно предикативності чи предикації – за рахунок (або й при повному запереченні) другого. Ці ж протиріччя повністю усуваються, якщо підходити до предикативності та предикації як до двох діалектично взаємозумовлених аспектів віддзеркалення дійсності. Отже, якщо не «зіштовхувати» ці два напрямки в одній площині аналізу, то виявляється, що вони не тільки не заперечують, а, навпаки, суттєво доповнюють один одного.

1. Галкина-Федорук Е.М. Суждение и предложение.-М.,1956.

2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів.-К.,1985.

3. Жаборюк Е.А. Категория залога как лингвистическая универсалия/ Язык и культура: Материалы 4-ой междунар. конф.-К.,1996.-Часть I/ИМОКУ.

4. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса.-М., 1982.

5. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л., Кожевникова О.Н. и др. Грамматика английского языка.-Л.,1967.

6. Морозова И.Б. Грамматическая структура и семантика простого предложения и его конститuentов (в английской диалогической речи): Дис. ... канд. филол. наук.-Одесса,1984.

7. Почепцов Г.Г. Предложение//Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика английского языка.-М.1981.